

NINA • NIKU

FAKTA

Stiftelsen for naturforskning og kulturminneforskning er et nasjonalt og internasjonalt kompetansesenter innen miljøvernforskning. Stiftelsen har ca. 230 ansatte (1999) og omfatter NINA - Norsk institutt for Naturforskning og NIKU - Norsk institutt for kulturminneforskning. FAKTA-ark gir populariserte sammendrag av publikasjoner fra stiftelsen.

Nr. 7 - 2002

Bergverksdirektør Johannes Irgens med hustru

Irgensepitafiet i Røros kirke - en minnetavle fra 1668 over bergverksdirektør Johannes Irgens med hustru - var i dårlig forfatning. Det er nå behandlet av NIKU.

Maleriet er utført i olje på lerret. Til venstre står Johannes Henrikssønn Irgens (1607-59) og til høyre hans hustru Elisabeth Sophie Henningsdatter, født Arnisæus (1620-94).

Hun bestilte det

Elisabeth har trolig bestilt maleriet og fått det malt i Nederland eller Tyskland. Det har lite av sitt originale uttrykk bevart på grunn av sekundære endringer i form av overmalinger og formatendringer.

Maleriet ble opprinnelig bestilt til og hengt opp i den gamle kirken på Røros, men ble flyttet til dagens kirke i 1784. Alt tyder på at portrettet har hatt sin plassering bak alteret siden da.

Behandlingen

Irgensepitafiet har ikke tidligere vært behandlet av malerikonserverator, men i lang tid har det vært innrapportert til antikvariske myndigheter bekymring over dets tilstand og ønsker om behandling. Behandlingen av bildet har i hovedsak dreid seg om å fastlegge løs maling, lappe alle hull og rifter, planere bukler og deformasjoner, rense overflaten for smuss og mørknet ferniss samt kitte og retusjere alle lakuner og skjemmende skader. Det er i tillegg gjennomført omfattende undersøkelser for å bringe klarhet i opprinnelig utseende, format, teknikk og materialbruk.

Maleriet ble tilbakeført og hengt på sin tidligere plass i Røros kirke i desember 2001.

Epitafiet før behandlingen. Deformasjoner og skader i lerretet vises. Det mørke fernisslaget gjør det vanskelig å «lese» maleriet.

Foto: B.R. LINDSTAD

Irgensepitafiet i Røros kirke, ferdig behandlet. Maleriet fra 1668 viser verksdirektør Johannes Irgens med hustru. På skriftfeltet under maleriet står det (oversatt): «Denne dypt sørgende enke Elisabeth Arnisæidatter, med 10 gjenlevende sønner, 3 døtre og 10 barnebarn, hedrer ved denne minnetavle i kjær erindring og hengivenhet oppriktig og ydmykt asken etter doktor Johannes Jürgens av Itzehoe i Holstein, den skarpsindige tenker, den høyt erfarne lege og den mest ønskerverdige direktør for gruvene her på stedet».

Foto: BIRGER R. LINDSTAD

Før og etter

Detalj av epitafiet før behandling (til venstre). Vi ser områdene med opp- og avskallinger og en tidligere reparasjon med limbånd.

Til høyre: Utsnittet etter behandlingen. Oppskallinger og løs

maling er lagt ned og konsolidert. Skader er kittet og retusjert. Overflaten er refernissert.

Foto: BIRGER R. LINDSTAD

En annen Elisabeth

Røntgenbilder av maleriet og bruk av infrarøde teknikker avdekker en rekke oppsiktsvekkende forhold og gir en forståelse av hvordan Elisabeth

Detalj av Elisabeths Irgens' hode, tatt med et kamera som er følsomt for infrarødt. Vi ser den opprinnelige utformingen av ansiktet til venstre for midten.

Foto: JØRGEN SOLSTAD

opprinnelig var utformet.

Røntgenbilder gir verdifull informasjon om oppbyggingen av et maleri, ettersom det avdekker alle lagene, inkludert lerretet.

I den første versjonen lener Elisabeth høyre hånd på bordkanten og holder den venstre foran brystet.

Man skimter her også den lysrøde blomsten - kanskje en nellik? - som hun holder i sin venstre hånd. Den karminrøde børstenelliken er et symbol på Kristi lidelse og figurerer som kjærlighetspant på forlovelsesbilder fra renessansen.

Legg også merke til den kuleformede gjenstanden på bordet som i dag er overmalt av hodeskallen. En sikker tolkning av denne er ikke foretatt; kan det være et garnnøste eller et eple?

Røntgenopptaket viser hvordan Elisabeth opprinnelig så ut på bildet.

Foto: ANNE T. WINTERHUN

Bildets maler ukjent

Vi vet ikke hvem som malte epitafiet. Kunnskapen om kunstnere og malerkunst i Norge på 1600-tallet er dessuten liten.

Bildet er malt av en dyktig maler, men få kunstnere av dette kaliberet opererte på Røros i 1660-årene.

Mange av kunstnerne som virket i Norge på denne tiden var innvandret fra Nederland og Tyskland. En av dem kan ha malt det, men det er mer sannsynlig at Elisabeth Irgens fikk bildet malt i for eksempel Amsterdam. Johannes Irgens hadde studert i Tyskland og Nederland, og hans bror Joachim ledet sitt forretningsimperium fra København og Amsterdam.

Stoffet er hentet fra

NIKU publikasjoner 118

Jørgen Solstad:

«Irgensepitafiet i Røros kirke»

Hvorfor ble hun overmalt?

Overmalingen av Elisabeth kan skyldes at hun ikke var fornøyd med det første portrettet. Det er tydelige forskjeller i de to ansiktene. Den opprinnelige kvinnen er yngre, og det er dessuten fysiologiske forskjeller.

Fra mondén til myndig

Den første versjonen av Elisabeth viser en mondén europeisk overklassekvinne, antagelig iført siste mote. Hun bærer en utringet kjole og har nakne skuldre og hals. På kragen og mansjettene har hun omfattende blonder, og hun har kostbare ringer og armbånd på begge hender.

Den sekundære Elisabeth

har et helt annet uttrykk; kjolen er mye enklere og tilknapet, i tradisjonelle tekstiler som ull og lin. En enkel gullring sitter på venstre ringfinger. Resultatet er en mer streng, myndig og pietetsfull kvinneskikkelse.

«Moderniseringen» blir forståelig når man tenker på at bildet er en minnetavle over to betydningsfulle personer på 1600-tallets Røros. Det skulle henge i kirken i påsyn av en luthersk menighet.

Han som malte over

Det var trolig den norske maleren Peter Andersen Lillie som fikk i oppdrag å «modernisere» portrettet av Elisa-

beth. Han var engasjert av Irgens-familien for å staffere kirken på 1670-tallet.

Et portrett han har malt i Norddal kirke i Møre og Romsdal viser mange likhetstrekk med portrettet av Elisabeth.

Fortsatt synlig

Den opprinnelige utformingen av Elisabeth vil være synlig for den oppmerksomme betrakter også etter restaureringen. Endringen av maleriet er en viktig faktor om man betrakter maleriet som et historisk kildemateriale. Fenomenet forteller hvordan enkeltmennesker på 1600-tallet oppfattet seg selv og andre.

Opprinnelig to portretter

Et påfallende element i maleriet er den vertikale skjøten som nærmest deler bildet i to. Den mest sannsynlige forklaring på skjøten er at det opprinnelig har vært to separate portretter. Forklaringen på Irgensepitafiets utseende i dag ligger derfor mest sannsynlig i

flyttingen fra gammelkirken til nykirken. Den 15. august 1784 ble den nye steinkirken på Røros vigslet. Først da kunne man rive den gamle.

De to opprinnelige separate portrettene tas ned og syes sammen til ett lerret. Maleriet spennes opp og påmonteres en

ny pynteramme som males i samme blåfarge som alteret. Et nytt skriftfelt hvor teksten antagelig er basert på et tidligere skriftfelt utformes og tilpasses det nye formatet, og maleriet får den plasseringen det har i dag - på baksiden av alteret.